

MEHMET VECİHİ EFENDİ'NİN ROMANLARINDA ÇOK EŞLİLİK*

Poligami in Mehmet Vecihi Efendi's Novels

İhsan SAFİ** | Çetin ARSLAN***

ÖZ: Mehmet Vecihi Efendi Servetifünun edebiyatının revaçta olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen devrinde tanınmış ve sevilmiş bir romancıdır. Onun romanları hakkında birkaç tez dışında ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Bu yazıda Mehmet Vecihi Efendi'nin kendi döneminde sevilmesine neden olan çok eşlilik meselesine bakışı irdelenmiştir. Çok eşlilik uygulaması Osmanlı hukuk sisteminde yasal bir evliliktir. Osmanlı toplumunda çok fazla görülmemekle birlikte var olan bir uygulamadır. Romanın en cazip konularından biri olan rekabet ve kıskançlığın anlatılabilmesi için Osmanlı toplumu gibi kapalı bir toplumda çok eşlilik büyük bir imkandır. Ancak yazarlar çok eşlilik yerine Osmanlı toplumunda nadir olarak görülen aldatma olaylarına Fransız romanından gelen etki nedeniyle daha fazla itibar etmiştir. İşte Mehmet Vecihi Efendi'nin önemi bu noktada ortaya çıkar. O, çok eşliliğin barındırdığı rekabet ve kıskançlık fırsatını hemen hepsi yerli karakterlerle romanlarında işlemeye çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çok eşlilik, roman, rekabet, kıskançlık, Mehmet Vecihi.

ABSTRACT: Mehmet Vecihi Efendi is a well-known and loved novelist in his era despite the fact that Servetifünun's literature was in the period of popularity. No serious work has been done on his novels other than a few theses. In this article, the view of polygamy which led to the love of Mehmet Vecihi Efendi in his period was examined. The practice of polygamy is a legal marriage in the Ottoman legal system. It is an application that does not exist much in Ottoman society. In an enclosed society like Ottoman society, polygamy is a great opportunity to explain the competition and jealousy which is one of the most attractive subjects of the novel. However, the writers have given more credit to the events of deceit, which are rarely seen in Ottoman society, rather than of polygamy, due to the influence of the French novel. Here is the point of Mehmet Vecihi Efendi emerges at this point. He has tried to process the rivalry and jealousy possession of your polygamy in his novels with almost all of the native characters.

Keywords: Polygamy, novel, competition, jealousy, Mehmet Vecihi.

* Bu makale Çetin Arslan'ın "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanında Çok Eşlilik ve Aldatma" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı, ihsan.safi@erdogan.edu.tr

*** Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi SBE Doktora Öğrencisi,
orcid.org/0000-0001-7988-7692 | cetinars28@gmail.com

Hakemli Araştırma Makalesi Peer-reviewed Research Article		
Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
04.04.2018	30.04.2018	30.06.2018

GİRİŞ

Toplumlar ailelerden oluşan sosyal bir yapıdır. Aile bir kadınla bir erkeğin belli normlar veya kanunlar çerçevesinde bir araya gelmesiyle teşekkül eder. Kadın ve erkeğin belli kurullarla bir araya gelmesine evlenme adı verilmektedir. Evlilik, bireylerin, toplumun belirlediği sorumluluklar çerçevesinde birlikte yaşamaya karar vermelerini sağlayan en sağlam ve en eski sosyal bir anlaşmadır¹. Evlilik kültürden kültüre değişmekle birlikte tüm dünyada önemini her dönemde, her çağda korumuştur. Neslin devamı, iki kalbin birlikte aynı anda çarpması, sosyo-ekonomik, cinsel vs. gibi nedenlerden dolayı yapılan evlilik, bir cemiyetin devamı ve huzuru için her daim önemsenmiştir².

Toplumlara göre değişen evlenme yöntemleri kültür aracılığıyla sosyalleşme sürecinde bireyin bilinçaltına işlenir. Bireylerin evlilik çeşitlerini seçimlerinde hangi evlilik türünü tercih edecekleri toplum yapısı ve sosyal normlara göre belirlenir³. Evlilik tipleri eş sayısına, eşin seçildiği yerleşim yerine, soyun izlenmesine, mirasın bölüşümüne, evde otoritenin kullanımına göre gruplandırılmaktadır. Bu çalışmada Mehmet Vecihi Efendi'nin romanlarında çok eşlilik inceleneceği için yapılacak açıklamalar eş sayısı hakkında olacaktır. Bunlar, monogami (tek eşlilik) ve poligamidir (çok eşlilik, çok karılılık veya taaddüt-i zevcât).

Monogami, bir kadınla bir erkeğin evlenmesi yani tek eşlilik demektir. Tarih boyunca güncelliğini yitirmemiştir. İlk zamanlardan modern zamanlara kadar yaygın olarak görülen bir evlilik türüdür ve modern dönemde (20. ve 21. yy.) yasalarla garanti altına alınmıştır.

Poligami, kadın veya erkeğin birden fazla eşle evlenmesi demektir. Genellikle bir erkeğin birden fazla kadınla evliliği olarak kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım doğru değildir. Poligami kavramı hem kadın hem erkek için birden fazla evliliği ifade etmektedir. Birden fazla evlilikte, özel bir adlandırma olarak erkeğin çok eşliliğine polijini (çok karılılık), kadınıninkine ise poliandri (çok kocalılık) denil-

¹ Ahmet Maden, "Evlenme ve Evlenme Şekilleri Türk Aile Şekilleri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, (Ankara: Aile Araştırma Kurumu 1991), 2: 493.

² Özer Ozankaya, *Toplumbilim* (İstanbul: Tekin Yayınları, 1986), 281.

³ Mahmut Kaya, *Dünden Bugüne Çokeşlilik* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2008), 24.

mektedir⁴. Bu yazıda polijini karşılığı olarak çok eşlilik, çok evlilik ve çok karılılık; poliandri için çok kocalık kavramları kullanılacaktır.

Osmanlı sultanlarının birçoğunun çok eşli olmasına mukabil Osmanlı toplumunda çok eşlilik sanılanın aksine çok yaygın değildir⁵. Bunun nedeni İslam'da çok eşliliği kuşatan katı kuralların olmasıdır. Çok yaygın olmamakla birlikte Osmanlı toplumunda çok eşlilik mevcuttu. Değişik sebeplerle erkekler birden çok kadınla evlenirdi. Bu sebepler arasında cinsellik ilk sırada gelmemektedir. İlk sırada nesebin devamı istemiyle çocuk sahibi olma arzusu gelmektedir. İkinci olarak tıbbın gelişmemiş olması vardır. Çağımızda çocuk sahibi olamayanların tedavi olarak bu emellerine kavuştuğu bir vakıadır. Ancak Osmanlı'nın hüküm sürdüğü dönemde tıp bugünkü kadar gelişmediği için çocuk sahibi olamayan ailelerde erkekte bir problemin olmaması durumunda çocuk sahibi olmak için çözüm yolu erkeğin ikinci bir kadınla evlilik yapmasıdır. Üçüncü sebep, tarımda gereken iş gücünü temin etme amacıdır. Dördüncü olarak erkek çocuğa sahip olma arzusu görünmektedir. Beşinci neden savaşlarda fethedilen yerlerdeki dul kadınlarla evlenilmesidir. Altıncısı, evlilik yaşındaki kadın nüfusun çokluğudur. Yedinci olarak kadının doğum ve doğum sonrasındaki özel durumudur. Son olarak da kadınların yaşam şartlarından dolayı erken yaşlarda zevcelik vazifesini yerine getirememeleri gelir⁶.

Şer'îye sicillerine göre İstanbul'da yapılan bir araştırmada, 1242 erkek arasında 1147 erkeğin tek eşli, 84 kişinin iki eşli, 7 kişinin üç eşli, 4 kişinin de dört eşli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca din adamları ve âlimlerin çok eşlilik oranı, paşa, ağa ve efendi gibi kimselere oranla daha düşüktür. Köyde yaşayan erkeklerin çok karılılık oranları, şehirdekilere göre bir nebze daha yüksektir⁷.

Bursa, Ankara ve Anadolu'nun muhtelif şehirlerine ait tereke kayıtları incelenerek varılan sonuçlar da birbirine yakındır. Şer'îye

⁴ Kaya, *Dünden Bugüne Çokeşlilik*, 25.

⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile* (İstanbul: Pan Yayınları, 2009), 75.

⁶ Said Öztürk, "Osmanlı'da Çokeşlilik", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 10: 688-689.

⁷ Nur Vergin, "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile", *Aile Yazıları 2 Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), 171.

sicilleri kullanılarak yapılan araştırmada 16. yüzyılda Bursa'da 939 evli erkekten 22 kişi (%2.3) iki evli, 2 kişi (%0.2) üç kadınla evlidir. Dört kadınla evli yoktur. Dolayısıyla geriye kalan 915 kişi 1 kadınla evlidir (%97.5). 17. yüzyılda ise bu oran yine Bursa için şöyledir; 1092 evli erkekten 49'u 2 evli (%4.4), 2'si 3 evli (%0.1)'dir⁸.

Osmanlı toplumunda birden fazla evlilikle ilgili yukarıdaki bulgular, bu evlilik türünün tarım toplumlarında daha çok görüldüğünü ortaya koymaktadır. Böylece çok eşliliğin salt dini temelde gerçekleştiği tezinin, özellikle Osmanlı toplumu için doğru olmadığı tespit edilmiş olmaktadır. Hakkında herhangi bir yasak ya da sınırlayıcı bir kanun olmamasına karşın, çok eşlilik Osmanlı toplumunda tahmin edildiğinin aksine hoş karşılanmamaktadır⁹. Yukarıda verilen istatistikler eldeki yazılı kaynaklardan elde edilen verilerdir. Dolayısıyla kayıt altına alınmayan bölgelerdeki çok eşlilik uygulamasını tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde çok eşliliğin yaygınlığı konusunda elde kesin bir bilgi yoktur.

1. Mehmet Vecihi Efendi

Roman türünün hayatın aynası olduğu görüşünden yola çıkarak Osmanlı toplumunda mevcut olan çok eşlilik konusunun eserlerde yansımaları beklemek gayet doğaldır. Çünkü bu konu romanın aradığı gerilim, çatışma, rekabet ve kıskançlık için önemli bir malzeme sunmaktadır. Ancak Türk romancılarının konunun sunduğu bu imkânı eserlerinde çokça kullandıklarını söylemek zordur.

Tanzimat döneminde Ahmet Mithat Efendi'nin çoğu romanında (Hasan Mellah Yahut Sır İçinde Esrar, Paris'te Bir Türk, Karnaval, Acâyib-i Âlem, Ahmet Metin ve Şirzat vd.) belli bir olay örgüsü içinde olmamakla birlikte çok eşlilik savunması genellikle esas kahramanın açıklamalarıyla gündeme gelir. Onun romanları dışında çok eşlilik meselesi eserlerde çokça kullanılmaz. Bunun istisnai örneği Mehmet Vecihi Efendi'dir.

1869 tarihinde İstanbul'da doğan Mehmet Vecihi Efendi'nin edebiyata merak saldığı yıllar Servetifünun edebiyatının revaçta olduğu yıllardır. Servetifünun topluluğunun gerçekçi eserleri karşısın-

⁸ Öztürk, "Osmanlı'da Çokeşlilik", 694.

⁹ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 75.

da Mehmet Vecihi Efendi eserlerinde Namık Kemal'in romantik edebiyat anlayışını benimsemiştir¹⁰. Eserin basıldığı yıllarda bir hayli meşhur olan yazarın döneminde tutulmuş olmasının nedeni "ikinci sınıf" okura seslenmesidir¹¹. Romanlarında genellikle okurun "acıma duyguların" a hitap eden¹² Mehmet Vecihi Efendi, roman tekniği açısından başarılı bir romancı olmamasına karşın¹³ halkın "eskiden beri gelenek şeklinde alıştığı"¹⁴ olayları ele alarak onların okuma zevkine katkı sağladığı için dikkate değerdir¹⁵.

Mehmet Vecihi Efendi Osmanlı sosyal hayatında bir karşılığı olan çok eşlilik (taaddüd-i zevcât) meselesini romanlarında olay örgüsü içinde işleyen ender yazarlardandır. Onun *Mihridil*, *Mehcure*, *Mesude*, *Halime*, *Feryat* adlı romanlarında çok eşlilik konusu işlenir. Mehmet Vecihi Efendi konunun barındırdığı kadınlar arasındaki rekabet duygusunu, kıskançlığı ve dramatik sonu romantik çeşnilerle okuyucuya sunar.

2. Mehmet Vecihi Efendi'nin Çok Eşlilikle İlgili Romanları

Mehmet Vecihi Efendi'nin edebiyat dünyasında tanınmasını sağlayan¹⁶ *Mihridil*¹⁷ (1311/1895) romanı, anası babası olmayan Mihridil'in yaşadığı dramatik olayların anlatıldığı bir eserdir. Eserde erkeğin, annesinin rızası olmadığı hâlde isteyerek Mihridil'le evlenmesi, çok sevdiği karısının üzerine anne zoruyla ikinci kez evlenmesi ve kaynana tarafından anne ile çocuğun ayrılması anlatılmıştır. Kuma olarak eve gelen kadının kötü bir karaktere sahip olması ilk eş olan Mihridil'in evden kovulmasına sebep olmuş, kocası Adni'nin

¹⁰ Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi 2 Tanzimattan Cumhuriyete* (İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 1982), 692; Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2009), 215.

¹¹ Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 110.

¹² Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, tarihsiz), 131-132.

¹³ Karaalioğlu, *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi 2 Tanzimattan Cumhuriyete*, 692; Özön, *Türkçede Roman*, 110.

¹⁴ Özön, *Türkçede Roman*, 110.

¹⁵ Karaalioğlu, *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi 2 Tanzimattan Cumhuriyete*, 692.

¹⁶ Mehmet Önal, "Vecihi Bey'in Hikâyelerinde Fiktif Yapı" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1985), 7.

¹⁷ Vecihi, *Mihridil* (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1311/1895).

ölümü sonucu evin hâkimiyetinin, kızı Seher'e geçmesi Mihridil'in eve geri dönmesini sağlamıştır. Fakat Mihridil kumasının aksine intikamcı değildir ve ortada kalmaması için kumasına yardım etmiştir.

Oğlunun sıradan bir kızla evlenmesine gönlü razı olmayan, kendini beğenmiş bir kadın olan¹⁸ Adni'nin annesi, Adni'nin Mihridil'le evlenmesini ikinci bir eş alması şartına bağlar. Adni'nin annesi Mihridil'in fiziksel güzelliğini beğenmesine rağmen bir besleme olması sebebiyle onu istemez. Bu noktada Adni romanda ilk ve tek olarak bir kararlılık örneği göstererek Mihridil'le evlenme konusunda son derece ısrarcı olur. Birçok noktada annesine sonuna kadar bağlı bir tip olan Adni'nin böyle bir konuda Mihridil'le evlenmek için ısrar etmesi, zengin çocuklarının şımarık yetiştirilmeleriyle ilgilidir. Şımarık yetiştirilen zengin çocukları bir şeyi almak için ısrar ettikleri zaman ebeveynleri onları avutmak adına isteklerini gerçekleştirir. Genellikle çocuklarını yanlış eğiten zengin ailelerin yaptığı budur. Yeni oyuncak alındığında ilk oyuncaktan çocuk sıkılacak bir süre sonra ilk oyuncagını hatırlamayacaktır bile. Çünkü böyle ebeveynlere göre çocuk istediğini elde ettiği zaman onunla bir süre ilgilecek sonra ondan sıkılacaktır. Adni'nin ısrarları karşısında annesi tek şartla Mihridil'i kabul edeceğini söyler. Bu şart oğluna kız bakmaya devam etmesi ve ona iyi bir kız bulduğu takdirde Adni'nin karısı üzerine ikinci evlilik yapması yani ona kuma getirmesi şartıdır. Adni'nin annesi oğluna, Mihridil için, “—Gelemez olaydı. Bir kere geldi gördük. Mademki istiyorsun ben razı olurum. Lakin ömrün oldukça geçinmek için değil. Hevesini aldıktan sonra yine evleneceksin. Buna söz verirsen pek âlâ! Vermezsen ben karışmam. Ne hâlin varsa gör.” der¹⁹. Burada araya giren Mehmet Vecihi Efendi, annesinin Mihridil'in üzerine kuma getirmek isteğinin yanlışlığını mağdur kadın açısından görerek şu açıklamalarda bulunur: “İnsanlıklarını yalnız servet ve iktidardan ibaret görenler insan diyecekleri mahlûkta yalnız servet ve iktidar ararlar. Hanımefendinin indinde Mihridil insandan madûd değildi. Çünkü öksüz, kimsesiz, bir biçâre idi. Oğlu hevesini alınca yine evlendirir.

¹⁸ Güzide, Çiftçi, “Mehmet Vecihi Efendi Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999), 11.

¹⁹ Vecihi, *Mihridil*, 24.

Fakat Mihridil sayelerinde nâil olduğu saadetten ayrılacak imiş, Adni'yi sevecek, belki o suretle helâk olacak imiş. Ne zararı var...”²⁰

Hanımfendi kendi sınıfından olmayan fakir bir kıza insan muamelesi yapmamaktadır. Zenginlikten kaynaklanan gücünü fakir ve çaresiz bir kıza ezmek için kullanmaktadır. O, oğlunun saadetine dolaylı olarak kastettiği için Mihridil'in onlar vasıtasıyla ulaştığı saadeti de harap etmekten geri durmaz. Tam anlamıyla olmasa da onda öldürücü anne tipi özellikleri mevcuttur. Kindar bir kadın olduğu için Mihridil'e olan kını hiç azalmaz²¹.

Nabizade Nazım'ın *Zehra* romanında da annenin buna benzer bir etkisi görülür. Ancak *Zehra* romanında anne etkisi saf duygularla mevcutken bu romanda anne gelinine karşı kasıtlı bir eylemin içindedir. Buradaki kötü kadın tipleri *Sergüzeşt* romanındaki Taravet tipinin hür modelleri olarak düşünülebilir. Çünkü Taravet bir halayık olmasına rağmen Dilber'e ve Dilber gibi halayık olan kızlara sahiplerinden çok, kötülük duygusu beslemekteydi. Burada da mağdur olanlar kadın olmasına rağmen kendi hemcinsleri tarafından eziyet edildiklerine şahit olunur. Romanda dikkati çeken en önemli nokta, kötü niyetli kadınların saf erkeği kendi amaçları için istedikleri şekilde yönlendirebilmeleridir. Adni çok pasif bir tip olarak çizilmiştir. Karısına yanlış yapıldığının farkındadır. Bu sebeple hatasını anlayıp eşinden özür dahi dilemiştir. Ama bunu yaparken de ikinci eşinden ve annesinden korkarak çok cesur davranmamıştır.

Adni kuma konusunda karısı Mihridil'le hiçbir şey paylaşmasına rağmen Mihridil, kaynanasının, kendi üzerine gelin getirme teşebbüsünü öğrenir ve durumu kocasına açar. Adni daha önce defalarca karısından başka kadını hayaline dahi sokmayacağını söylemesine rağmen yüz seksen derecelik bir dönüş yapar. Karısına daha önce söylediklerini ve vaatlerini unutarak şimdi şöyle der: “—Bir çiçekle yaz olur mu?”. Bu cevap üzerine Mihridil kocasından “—Beyim öyle ise Allah aşkına beni çıkarın, öldürün [kumayı] görmeyeyim.”²² diye istekte bulunur. Adni'nin Mihridil'e, “Bir çiçekle yaz olur mu?” deyişine benzer bir ifade Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mutallaka* ro-

²⁰ Vecihi, *Mihridil*, 24-25.

²¹ Çiftçi, “Mehmet Vecihi Efendi Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri”, 11.

²² Vecihi, *Mihridil*, 40.

manında da geçmektedir ve her iki romanda da çok eşlilik için erkeği tetikleyici olanlar kaynanalar yani analar olarak görülmektedir. Mihridil'in başka bir eve taşınma arzusu, üzerine kuma getirilmek istenen bir kadının, çaresizlik içinde isteyebileceği son derece meşru bir arzudur ve kadınların, hukuki olsa da böyle bir rakibi kabul etmemeleri çok doğaldır. Osmanlı aile hukukunda da iki veya daha çok evlenen bireyin her bir kadın için ayrı ev açması daha makul görülmüştür.

Adni'nin annesi oğluna Seher adlı bir zengin kızını alır. Seher, Mihridil'in aksine merhametsiz ve kibirli bir kızdır. Zengin bir ailenin kızı olduğu için besleme olan Mihridil'i küçük görmüş, ona çok zulüm yapmıştır²³. Mihridil'in evden çıkma arzusuna paralel olarak evin taze gelini Seher Hanım da onu evden çıkarmak istemektedir. Mihridil'e karşı kaynanasının kininin bir sebebi olmasına mukabil, Mihridil kuması Seher'in kendisinden nefret etmesine bir anlam veremez. Kendisi hakkında duygudaşlık kuramayan Seher'e hâlden ibret alması tavsiyesinde bulunur. Ancak kötü bir karaktere sahip olan Seher, Mihridil'i anlamak bir yana onu ezmek ve evden göndermek arzusundadır.

Eve getirilen ikinci eşin, ilk eşin felaketi olduğu bu romanda çok karılılığın sakıncalı bir yanı gösterilmiştir. Meşru bir evlilik olmasına mukabil geçerli gerekçeleri olmayan böyle bir evlilik, bir kadını mutlu ederken diğer bir kadını mutsuz etmiştir. Romancı, Mihridil'in tarafında durduğunu her fırsatta belirterek mecburi bir şartın gereği olmayan bu tür bir, çok eşliliğe karşı olduğunu ifade etmiştir.

Mehmet Vecihi Efendi'nin ikinci romanı *Mehcûre*²⁴ (1311/1895), ilk romanı *Mihridil* gibi üzerine kuma getirilen bir kadının trajedisidir. Mehmet Vecihi Efendi bu romandan sonra basın ve edebiyat dünyasında "*Mehcûre* müellifi olarak"²⁵ tanınmıştır.

Romanın, aşkında sebatsız kahramanı Mükerrerem²⁶ ile Mehçûre evlidir. Mutlu ve düzenli bir evlilikleri vardır. Ancak babanın yani otoritenin ölümü sonrasında denetimsiz kalan Mükerrerem, "maymun

²³ Çiftçi, "Mehmet Vecihi Efendi Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri", 10.

²⁴ Vecihi, *Mehcûre* (Dersaadet: İkdam Matbaası, 1311/1895).

²⁵ Önal, "Vecihi Bey'in Hikâyelerinde Fiktif Yapı", 7.

²⁶ Çiftçi, "Mehmet Vecihi Efendi Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri", 15.

iştahlı ve kaprisli” ve erkeklerden çabuk sıkılan²⁷ bir kadın olan Rana adlı bir aşüfteyle tanışır ve onunla gizli bir şekilde nikâh kıyar. Bu arada Mehcûre de hastalanır. Mükerrerrem onu evden uzaklaştırmak için hastaneye yatırır. Mehcûre, nikâhı tesadüfen yatakhane arkadaşına ziyarete gelen Halime Hanım’dan öğrenir. Mehcûre’nin, olayı tesadüfen duyması ve eşiyile karşı karşıya gelmemesi sebebiyle onun ikinci eşe yani kumaya bakışı eserde tam olarak anlaşılmaz. Olay ancak sonuçlar üzerinden değerlendirilebilir²⁸. Mehcûre üzerine kuma gelmesine daha fazla dayanamaz ve ölüm anında çocuklarını sayıklayarak can verir. Bu ölümdede onun hastalığının etkisi olduğu kadar “eşini ilahlaştırmasının” etkisi de vardır. Çünkü eşini ilahlaştıran kadınlar yatağa düşüp ölebilirler²⁹.

Öbür taraftan Rana kocasına sitem ederek onun aklının sürekli Mehcûre’de olduğunu söyler ve ona eşinden boşanması için baskı yapar. Mükerrerrem, eşini boşamama sebebi olarak onun ölümcül hasta olduğunu, ölümünü beklemek gerektiğini Rana’ya anlatır. Ondan sabır bekler. “Husûsen en şâyân-ı teşni’ şurasıdır ki evvelce Mehcûre’nin üzerine evlendiği hâlde rahat edebilmek ihtimali, onu tatlike kalkışsa da ortada ne bir sebep-i makul ne de gönderecek yer olmadığı hâlde şimdi vücudu büsbütün kalkacağı cihetle emelin bu suret-i müşkülesi kendisi için daha muvafık görülmekte idi.”³⁰ Mükerrerrem, Mehcûre’nin öldüğünü Rana’ya bir müjde gibi haber verir. Rakibinin öldüğünü duyunca Rana bu habere çok sevinir.

Benzer bir kurguya sahip olan *Mehcûre* ile *Mihridil* romanları arasındaki tek fark, ilk eşin mutlu olup olamamasıdır. Bunun dışında ölümler, olayın iskeleti, kahramanlar, iyiler ve kötüler hemen hemen aynıdır. İkinci eş olarak eve gelen kadınların her iki romanda da ilk eşleri ortadan kaldırma hevesinde olduğu görülür.

Erkeklerin ilk eşleriyle evlenme safhasında gözü ondan başkasını görmediği gibi, ikinci kadın henüz “eş” konumuna geçmeden

²⁷ Çiftçi, “Mehmet Vecihi Efendi Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri”, 16.

²⁸ Fırat Karagülle, “Ara Nesil Romanında Sosyal Muhteva” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004), 74-75.

²⁹ Hamdi Kalyoncu, *Erkekler Neden Aldatır?* (İstanbul: Yediveren Yayınları, 2014), 53-55.

³⁰ Vecihi, *Mehcûre*, 234.

evvel daha kıymetli görülür³¹. Rana yaptığı ahlaksızlık nedeniyle ilk kocası tarafından boşanmasına mukabil, Mükerrerem'in ona taparcasına bağlı olması bu sebeptir. Oğlu Hikmet'in bizzat evde görüp şahit olduğu, Mükerrerem'in bizzat kendisinin takip ederek Rıfki'nin evine girdiğini gördüğü bir kadına karşı bu derece bağlılığı biraz zorlamadır.

*Mesude*³² romanı (1314/1898), Mehmet Vecihi Efendi tarafından *Müjgân* romanının ikinci kitabı olarak yazılmıştır. Müjgân, kocasının ve kızının evi terk etmesi üzerine Burhan Efendi ile evlenir. Müjgân'la evlendikten sonra onun evine yerleşen Burhan Efendi, ilk eşini görmeye sadece bir kez gider. Evliliğinin ilk aylarında çok mutlu olan Müjgân, kocasına aşırı bir şekilde güvenmektedir. Bu sebeple onun her istediğini yapmaktadır. Burhan Efendi ise Müjgân'ın malını ele geçirebilmek amacındadır.

İlk aylardaki saadet yerini hem Burhan Efendi'nin Müjgân'dan hem de Müjgân'ın Burhan'dan sıkılmaları neticesinde kavgaya bırakır. Kavgalar o dereceye gelir ki bir gün Burhan Efendi birinci karısının ve oğlunun yanına döner. Kocasının eve dönmesi karşısında ağlamaktan başka bir tepki ortaya koyamayan kadını teselli etmek için Burhan Efendi ona yaptığı evlilikten dolayı pişman olduğunu söyler. Burhan Efendi köşkün kendi uhdesine geçtiğini açıklayınca hep beraber köşke taşınmaya karar verirlerse de Burhan'ın ilk karısı buna başlarda rıza göstermez. “—Bilirim. Sen kırıldın da onun için muhalefet gösteriyorsun. Fakat insana bir kabahat için kıyamete kadar dargın durulmaz. Size muhabbetim olmasa aradan daha bir sene geçmeden bu kadar pişman olmazdım. Ve kadın buna verdiği: —Öyle ama kıyamet bir araya gelse benim için o kadınla bir yerde oturmak mümkün değildir. Allah size rahatlık versin. Beni bırakın. Burada kendi kendime otururum.”³³

Burhan Efendi'nin ilk eşi Müjgân'ın konağına taşınmamak fikrinde sebat gösteremez³⁴. Müjgân evinin tapusunu Burhan Efendi'nin üzerine verir. Ancak araları bozulduktan sonra tapuyu Burhan

³¹ Kalyoncu, *Erkekler Neden Aldatır?*, 84.

³² Vecihi, *Mesude* (Dersaadet: İkdam Matbaası, 1314/1898).

³³ Vecihi, *Mesude*, 273.

³⁴ Karagülle, *Ara Nesil Romanında Sosyal Muhteva*, 76.

Efendi'nin üzerine verdiği için pişman olur. Bunun üzerine mallarını geri almak amacıyla avukat aramaya gider. Evde Müjgân'ın olmaması evin yönetiminin bir darbe ile Burhan Efendi'nin eline geçmesine vesile olur. Müjgân köşkte olanları duyunca bir daha köşke dönmeye cesaret edemez. Bu sebeple gittiği yerden bir daha geri gelmez. Elinde avucunda ne kaldıysa malını geri almak uğrunda bitirir. Altı yıl sonra parasız pulsuz, evsiz barksız kalarak köşkün kapısını çalarsa da köşkten dövülerek kovulurken Burhan Efendi de yakalandığı bir hastalıktan dolayı ölür.

Burada gerçekleşen ikinci eş olma pozisyonunda erkeğin pasif konumda olduğu görülür. Hırslı bir kadın olan Müjgân ona sahip olmak için her türlü yolu denemiştir. Burhan Efendi bu evlilikle Müjgân'ın mal varlığına konmayı hedeflemiş ve bunda da başarılı olmuştur. İşlediği günahla hem kızının hem kocasının hayatını alt üst eden Müjgân, yaptıklarını çok acı bir şekilde ödemiştir. Modern zamanların hastalığı olan "hedonizm" bir ilk örnek olarak Müjgân tipinde görülür. Çağın "anı yaşama" ve hayattan zevk alma hastalığı biraz kişilik bozukluğu olan Müjgân'ı geleceğin sadakatsiz kadını yapar³⁵. Şehveti için kuma dahi olmaktan çekinmez, her şeyini verdiği adam tarafından sokağa atılır. O "hırs ve kendini ispat etme arzusu" ile kocasından boşanıp diğer bir adamın ikinci eşi olmaya dahi razı olur³⁶. Burhan Efendi'nin ilk eşinin ise ikinci evliliğe çok üzülmediği, ancak eşine pasif bir tepki gösterebildiği görülmektedir. Mehmet Vecihi Efendi bu romanda da ikinci eşin aileye felaket getirdiğini ispat etmek ister.

Mehmet Vecihi Efendi'nin romanlarında görülen Rana ve Müjgân tipi kadınların yirmi birinci yüzyılda ortaya çıkan ve aldatmayı hiç utanç duymadan gerçekleştiren kadınlara benzediği görülür. Bu durumu konuyla ilgili kitabında ele alan Willy Pasini şöyle açıklar: "Hiç utanç duymadan ve rahatsız olmadan ihaneti ya da ihanet eden kocayı seçen sadakatsiz kadınlar bunlar. Aldatmak, artık popüler

³⁵ Willy Pasini, *Sadakatsiz Aşklar Aldatmanın Psikolojisi Üzerine* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 36.

³⁶ Kalyoncu, *Erkekler Neden Aldatır?*, 158.

kadın edebiyatında, yani bir zamanlar “beyaz dizi” denilen şu kadını ve ironik hafif romanlarda bile aklanmış görünüyor.”³⁷

Mehmet Vecihi Efendi *Halime*³⁸ (1314/1898) adlı eserinde İstanbul’a iş bulmak için gelmek zorunda kalan fakir bir köylünün hayatının olumsuz manada değişimini anlatır. Eserde köyden kente göç eden bireylerin yaşadığı kültür çözülmesi ele alınmıştır. Diğer taraftan ekonomik sebeple gurbete çıkmak zorunda kalan erkek kahramanın durumunu düzeltince ilk işi eşi üzerine kuma almak olmuştur. Böylece romanda kumalık konusu dramatik açıdan gündeme getirilmiştir. Bu eserde ikinci eş alan Numan’ın hayatının kötü manada değişimi işlenmiştir. Ekonomik yetersizlik içindeyken eşine sonuna kadar bağlı olan Numan ekonomik durumunu düzeltince eşinin üstüne kuma alır. Bu noktada Numan’ın toplumda neredeyse özdeyiş hâline gelen “erkek zengin olursa ikinci eş alır” sözüne uygun bir tavır içinde olduğu görülür. Şüphesiz bunda Numan’ın gurbette eşinden ayrı olması ve Halime’nin olaylar karşısında pasif kalması da etkilidir³⁹.

Numan bir roman karakteri olarak yüz seksen derecelik bir değişimi yaşar. Yokluk içinde yaşarken onunla yuva kuran karısına hiçbir şey veremeyen Numan, para kazandıkça ilk işi eski karısını unutmak olur. Aşüfte Nuriye için elinde avucunda ne varsa harcamaktan çekinmez. Bu kadına tutulduktan sonra köyünü, karısını ve çocuğunu tamamen unuttur. Onların, nazarında hiçbir ehemmiyeti kalmamıştır. Oğlu Hasan’ı hiç görmemesinin bile ikinci evliliği için iyi bir şey olduğunu düşünür. “Numan Nuriye’yi almak isterdi. (...) Ne iyi olmuştu. İyi ki Hasan’ın yüzünü görmemişti. Şayet görse idi belki severdi de şimdi en kıymetli emeli olan fikr-i izdivacından sarf-ı nazar etmeye mecbur olurdu. (...) Hem Nuriye’nin evladı kim bilir ne kadar sevilir?..”⁴⁰

Kendi öz çocuğuna karşı sevgi besleyemeyen, onu sevmekten dahi korkan Numan, Nuriye’den olacak çocukların hayalini kurmaktadır. Mehmet Vecihi Efendi burada araya girerek, dünyada böyle

³⁷ Pasini, *Sadakatsiz Aşkalar Aldatmanın Psikolojisi Üzerine*, 9.

³⁸ Vecihi, *Halime* (Dersaadet: İkdam Matbaası, 1314/1898).

³⁹ Kalyoncu, *Erkekler Neden Aldatır?*, 48.

⁴⁰ Vecihi, *Halime*, 70.

kadınlar yüzünden perişan olan insanlardan Numan'ın haberdar olmadığını belirtir.

Romanda Halime ise sadece annesizliği ve çaresizliği ile ortarlarda kısa bir süre görüldükten sonra ilerleyen bölümlerde tamamen silikleşir. O, kumayı istememesine rağmen kaderine razıdır. Ekonomik sıkıntılar yaşadığı için kocasının yanına İstanbul'a geldiği zaman kumasından dayak yiyerek evinin yolunu tutar. Eşine sonuna kadar sadık kalır. O, saf Anadolu kadınının tipik bir örneğidir.

Mehmet Vecihi Efendi'nin âdeti üzere kuma olan Nuriye ise kötü karakterli ve menfaatçi bir tip olarak tasvir edilmiş, evinde misafir olan kuması Halime'yi döverek evden atmıştır. Numan kısa bir süre sonra ölünce Nuriye kerhaneye geri dönmüş ve bir rekabet kavgasında öldürülmüştür. Numan'ın bütün mal varlığı görmediği oğluna kalır.

Mehmet Vecihi Efendi'nin *Feryat*⁴¹ (1315/1899) romanında evin selamlık dairesini eğlence mekânına çeviren, karısı Nevzat'ı evin haremde kurduğu sefahat âleminde göz göre göre aldatan, eşinin üstüne Haver adlı bir fahişeyi kuma getirmeye çalışan Bihruz tipi anlatılır.

Kocasının eve getirdiği kadınlara en fazla altı ay kadar ilgi gösteren Bihruz, bıktığı zaman onları evden göndermektedir. Çünkü onlar zevk kadınlardır ve işleri bitince gönderilirler. Bihruz sıkıldığı karısı Nevzat'ı boşamayı düşünmez. Çünkü yaşadıkları yalı Nevzat'ın üzerinedir. Üst üste başka kadınlarla gayrimesru ilişkilere giren Bihruz, bir buçuk sene sonra büsbütün başka âdetler edinmeye başlar. Yalıya bazen haftada birkaç gün uğrarken bazen de iki hafta hiç uğramaz olur. Bu durumun nedenini soran karısı Nevzat'a da cevap vermez.

Bunun üzerine Nevzat dadısıyla Bihruz'u takip etmeye karar verir. Takip sonucunda Haver adlı başka bir kadınla ilişkisi olduğunu, Moda'da bir apartman dairesinde ona ev tuttuğunu öğrenir. Haver daha önce biriyle evlenmiş ve boşanmıştır. Nevzat ve dadısı Bihruz'un bu kadını "akd-i nikâhına"⁴² alacağı düşüncesine düşerler.

⁴¹ Vecihi, *Feryat* (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1315/1899).

⁴² Vecihi, *Feryat*, 46.

Nevzat durumu bir mektupla kocasına bildirerek kocasının merhametini celp etmek ister. O aşağıdaki satırlarla Osmanlı'da erkeklere tanınan çok eşlilik hakkını eleştirir. "Yalnız Haver'e Kadıköy'de bir ev tutup orada nikâh edecek, bazen oraya, bazen yalıya gelip gidecek imiş. Erkekler hareketlerinde muhtar olmak kanun-ı maişet iktizasından imiş. Binaenaleyh nisvan için takip mesail-i ayıp imiş. Hususıyla ahkâm-ı mevzuanın bir erkeği birkaç zevce sahibi etmeye müsaadesi mebzul imiş. Eğer ben mâni olmak istersem o halde büsbütün mufarakat yüz gösterirmiş. (...) Bu son vedia-i baht-ı meşumu bir de daire-i meşruiyete sokarak beni ona mahkûm eylemek fikri bana saik gibi, nüzul gibi intikal eyledi."⁴³ (*Feryat*, s.61-62).

Nevzat kocası Bihruz'un eve getirip seviştiği eğlence kadınlarına fazla tepki vermemesine rağmen ikinci bir eş almasına aşırı tepki verir. Hâlbuki kumalık Osmanlı toplumunda yasal bir evliliktir. Kumaya tepki verip eğlence kadınlarına aşırı tepki vermemelerinde eğlence kadınlarının geçici olduğu düşüncesi vardır. Bu "ara sıra yapılan çok eşlilik"dir". Evdeki kadın yani eş dışarıdaki geçici kadını kendisine tehlikeli bir rakip olarak görmez ve ona karşı sessiz kalmayı yeğler⁴⁴.

Nevzat kocasının üstüne evlendiği sanısıyla onu takip ederek kocasını "kendi eliyle başkalarının kucasına" atar. Çünkü başka bir kadına gönüllü kayan bir adama engel olmanın yolu "Benim hanıma da bu yapılmaz ki!" dedirtmektir⁴⁵. Hâlbuki Nevzat kocasına, üstüne evlenmemesi için yalvar yakar olan ve kumalık zannı sebebiyle eşinden boşanmaktan korkan bir tiptir.

Mehmet Vecihi Efendi'nin eserlerinde ilk eşlerine çok bağlı olmayan Bihruz gibi tiplerin oynaşlarına aşırı derecede düşkün oldukları görülür. Bu romanda da Mehmet Vecihi Efendi'nin diğer incelenen romanlarında olduğu gibi masum kadınlar ile sefih kadınlar karşılaştırılmış, erkeğin çok karı ile evlenebilme imtiyazı eleştirilmiş, boşanmanın kadını ve erkeği düşürdüğü acı sonuç gösterilmeye çalışılmıştır.

⁴³ Vecihi, *Feryat*, 61-62.

⁴⁴ Kalyoncu, *Erkekler Neden Aldatır?*, 26.

⁴⁵ Kalyoncu, *Erkekler Neden Aldatır?*, 100-101.

Bütün romanlarında yerli tiplere ve yerli olaylara yer vermesi Mehmet Vecihi Efendi'nin edebiyat algısının yerli bir algı olduğunu gösterir⁴⁶. Ama yerlilik algısını roman tekniği açısından geliştirdiğini söylemek zordur. Mehmet Vecihi Efendi, Osmanlı toplumunda var olan ve rekabet ihtimalinin çok yüksek olduğu kumalık müessesinin sunduğu dramatik imkânların farkına varmış ve eserlerinde bu imkânları kullanmaya çalışmıştır. Yakaladığı bu fırsatı iyi değerlendirdiği söylenemese de kumalığın barındırdığı rekabet olgusunu fark etmesi, içinde yaşadığı toplumun kadın erkek ilişkisi dikkate alındığında büyük önem kazanır. Dolayısıyla yazarın toplumsal verileri eserine taşıyıp yanlış uygulamaları değiştirme veya bunlara dikkat çekme niyetinde olduğu görülür. Bu da yerli sorunlara yerli çözüm yollarının kapısını açacaktır.

SONUÇ

Osmanlı toplumunda var olan çok eşlilik uygulaması romancılar için önemli bir fırsat olmuştur. Çünkü Osmanlı toplumunda kadının ekonomik özgürlüğü yoktur ve kocasına bağımlıdır. Böyle bir ortamda kadının ayakta kalabilmesi ve namusuyla yaşayabilmesi için evlilik yegâne kurtuluş yoludur. Bu sebeple kadınlar kuma olarak evlenmeleri gerekse de evliliği tercih etmişlerdir. Kumalık eşler arasında rekabet olmasına neden olmuştur. Bu rekabet romanın varoluş sebebine çok uygundur. Çünkü kadınlar arasındaki rekabet romancılar için birtakım imkânlar sunar.

Mehmet Vecihi Efendi bu fırsatı anlamış ve yakalamış bir yazar olarak öne çıkar. Onun çok eşliliği işlediği romanlarında romantik bakış egemendir. Bu ezilen kadına karşı merhameti önceler. Mehmet Vecihi Efendi'nin romanlarında ilk eşler iyi kadınlar, ikinci eşler daima fena kadınlardan tercih edilmiştir. Böylece geleneksel yapı içinde kadınlar arasındaki rekabet algısını meşru bir alan olan çok eşlilik üzerinden gösterme mümkün olmuştur. Romanın yazıldığı dönemde kadınlar arasındaki rekabetin anlatılabilmesi için kumalıktan daha iyi bir malzeme mevcut değildir. Bu romanlarda dikkati çeken nokta zengin kadınlarla evli olan erkeklerin, onların mallarını

⁴⁶ Çiftçi, "Mehmet Vecihi Efendi Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri", 90.

elde ettikten sonra karılarından kurtulmaya çalışmalarıdır. Ekonomik bakımdan güçlü olan bu kadınlar ellerindeki kaybettikten sonra perişan olurlar. Öte yandan ekonomik yetersizlik yaşayan Mihridil, Mehcüre ve Halime gibi roman kahramanları kumaları tarafından ezilir ve küçümsenirler. Bu da ezen-ezilen çatışması sonucunu doğurur.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, tarihsiz.
- Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009), 215.
- Çiftçi, Güzide. "Mehmet Vecihi Efendi Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999.
- Kalyoncu, Hamdi. *Erkekler Neden Aldatır?* İstanbul: Yediveren Yayınları, 2014.
- Karaalioğlu, Seyit Kemal. *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi 2 Tanzimattan Cumhuriyete*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 1982.
- Karagülle, Fırat. "Ara Nesil Romanında Sosyal Muhteva". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004.
- Kaya, Mahmut. *Dünden Bugüne Çokeşlilik*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2008.
- Maden, Ahmet. "Evlenme ve Evlenme Şekilleri Türk Aile Şekilleri". *Türk Aile Ansiklopedisi*, c. 2. Ankara: Aile Araştırma Kurumu 1991.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayınları, 2009.
- Ozankaya, Özer. *Toplumbilim*. İstanbul: Tekin Yayınları, 1986.
- Önal, Mehmet. "Vecihi Bey'in Hikâyelerinde Fiktif Yapı". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1985.
- Özön, Mustafa Nihat. *Türkçede Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

- Öztürk, Said. "Osmanlı'da Çokeşlilik". *Türkler Ansiklopedisi*, c. 10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Pasini, Willy. *Sadakatsiz Aşklar Aldatmanın Psikolojisi Üzerine*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Vecihi. *Feryat*. Dersaadet: İkdam Matbaası, 1315/1899.
- Vecihi. *Halime*. Dersaadet: İkdam Matbaası, 1314/1898.
- Vecihi. *Mehcûre*. Dersaadet: İkdam Matbaası, 1311/1895.
- Vecihi. *Mesude*. Dersaadet: İkdam Matbaası, 1314/1898.
- Vecihi. *Mihridil*. Dersaadet: İkdam Matbaası, 1311/1895.
- Vergin, Nur. "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile", *Aile Yazıları 2 Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991.

